

Wie loopt eigenlijk achterop: Het Noorden of het Zuiden?¹

Sofie Verspeeten

Nu het toeristische hoogseizoen op zijn einde is gelopen, duiken de reisverhalen onder familie en vrienden op. Met de goedkope vliegtickets worden ook meer en meer niet-Europese oorden opgezocht. Maar of men nu naar Turkije, Thailand, Cuba of Bolivia is geweest, het besluit is steevast hetzelfde: "Prachtig land: de natuur, de mensen... Maar wat een armoede! Ze zijn goed bezig hoor, maar die landen lopen nog 50 jaar achterop!" Dit essay wil n t die boodschap ontkrachten. Wat meer is, het Zuiden loopt niet alleen g en 50 jaar achterop, het is het "andere" deel van de wereld dat met serieuze ontwikkelingsproblemen kampt. Daarom focust deze bijdrage op ontwikkeling vanuit een Noordelijke context. Daarbij merken we dat sinds de Tweede Wereldoorlog het Noorden niet alleen achter loopt op het Zuiden maar er ook nog op achteruit is gegaan. De verklaring daarvoor is de uitholling van het reproductieve weefsel in het Noorden.

Zonder afbreuk te willen doen aan een aantal ernstige problemen waarmee verschillende landen in het Zuiden te maken hebben, ben ik van mening dat het Noorden met grote ontwikkelingsproblemen kampt. Inderdaad, *ontwikkelingsproblemen in het Noorden*. De oorzaak achter deze ontwikkelingsproblemen ligt bij de enge, ongenueanceerde visie op economie en meer algemeen op ontwikkeling sinds de Tweede Wereldoorlog.

Aan de basis van de problemen in het Noorden ligt een discours dat ieder en, zowel politici, bedrijfswereld als de "volken en mensen" in zijn macht heeft. Ik heb het over het moderniseringsdiscours, het discours dat sinds de Tweede Wereldoorlog de wereld overheerst.

Het moderniseringsdiscours

Eerst even de achtergronden schetsen voor het ontstaan van dit discours. Na de Tweede Wereldoorlog was Europa nagenoeg volledig verwoest. De eigenlijke overwinnaars van de oorlog waren de Verenigde Staten en de Sovjet-Unie. Om een hegemonische wereldpositie te verwerven, moesten de Verenigde Staten Europa binnen hun invloedssfeer zien te houden. De militaire controle over Duitsland was een evidentie. De greep over geheel Europa lag in het verlengde daarvan. De Verenigde Staten wilden geen economische indijking van hun verslagen vijanden, Duitsland en Japan. Ze gaven de voorkeur aan economische herstelprogramma's om deze landen binnen hun invloedssfeer te kunnen houden. Met het Marshallplan zouden de Verenigde Staten hun invloed kunnen uitbreiden naar heel Europa. Als wapen in de Koude Oorlog moest dit economische herstelprogramma de aantrekkingskracht van het communisme in Europa verminderen. Het Marshallplan hield zowel een economische als politieke 'modernisering' in. Dankzij het Marshallplan werd Europa op vier manieren afhankelijk van het Amerikaanse consumptie- en productiemodel: militair en economisch maar ook politiek en cultureel.

Het moderniseringsdiscours heeft  en belangrijke wet: economische groei is het enige pad dat leidt naar ontwikkeling. Modernisering is daar de politieke vertaling

van. Deze wet geldt niet enkel voor het niveau van de staten, maar evenzeer voor het individu. De Verenigde Staten creëerden een droom die tot vandaag nog altijd bekend staat als de 'American Dream'. Die staat voor een droom van economische groei en rijkdom voor iedereen. Met deze droom van groei voor iedereen, verkregen de Verenigde Staten dat de 'volken en mensen' ook de minder prettige maatregelen van hun politiek en beleid zouden slikken. Het moderniseringsdiscours heeft zich doorheen de jaren telkens opnieuw aangepast aan veranderende omstandigheden. Op die manier heeft het niet alleen het Noorden, maar ook het Zuiden kunnen inpalm².

Modernisering is een zeer problematische visie op ontwikkeling. Om eruit te kunnen stappen, moeten we er ons van bewust zijn dat het moderniseringsdiscours slechts een discours is. Bovendien is het duidelijk dat op verschillende plaatsen in de wereld een andere ontwikkelingsvisie regeert. Toch heeft het moderniseringsdiscours een aantal concrete gevolgen gehad die de wereld drastisch veranderd hebben. In wat volgt zullen we het hebben over de verschuivingen in de economische perceptie en de uitholling van het reproductieve weefsel als gevolg daarvan.

Het moderniseringsdiscours heeft één belangrijke wet: economische groei is het enige pad dat leidt naar ontwikkeling. Modernisering is daar de politieke vertaling van.

Vier economische mechanismen, niet één...

Een groot ontwikkelingsprobleem in het Noorden hangt samen met de naturalisering en autonomisering van de economie. Met naturalisering bedoel ik dat economie herleid is tot één welbepaald type economie, de kapitalistische markteconomie. Alsof het kapitalistische marktprincipe er altijd al is geweest en er geen andere economische mechanismen bestaan. Bovendien lijkt de kapitalistische markteconomie haar eigen regels te hebben waarbij niets of niemand mag noch kan tussenkomen. Economie is een autonome sfeer geworden.

In *The Great Transformation* onderscheidt Polanyi vier grote economische mechanismen: reciprociteit, herverdeling, huishouden en de markt. Met reciprociteit bedoelt Polanyi het principe van gift-tegengift of dienst-wederdienst. Tegen de veronderstelling in hoeft dit principe zich niet noodzakelijk af te spelen tussen slechts twee personen. Er kan een hele keten aan personen bij betrokken zijn: persoon a kan een gift doen aan persoon b, waarop persoon b een dienst kan leveren aan persoon c, waarop die laatste een tegengift kan doen aan persoon a. Uiteindelijk kan een hele gemeenschap betrokken raken bij dit economische mechanisme.

Het tweede economische mechanisme is het herverdelingsprincipe. Het herverdelingsprincipe houdt in dat (een deel van) de productie wordt samengebracht bij een centraal orgaan dat dit op bepaalde momenten opnieuw verdeelt onder de bevolking. Deze 'productie' kan gaan van landbouwogsten, ambachten tot... geld. Zo is ook onze huidige sociale zekerheid op het herverdelingsprincipe gebaseerd. Ook het 'centraal orgaan' kan op verschillende manieren worden ingevuld: een raad van wijzen, een monarchie, bureaucratie, directe democratie.

Het huishouden is het derde belangrijke economische mechanisme. Met het huishouden bedoelt Polanyi de productie voor eigen gebruik, de zelfvoorziening. Dit mechanisme is van meer recente datum dan de vorige twee omdat voor dit economisch principe een bepaalde graad van individualisme vereist is. Er wordt immers enkel geproduceerd, bewaard en gedistribueerd voor de noden van de eigen groep. Er is geen uitwisseling met niet-leden.

Wat deze drie economische mechanismen (reciprociteit, herverdeling en huishouden) met elkaar verbindt, is dat de motor achter het economisch handelen het sociale systeem is. Met andere woorden, economie wordt voortgestuwd door een niet-economisch motief, namelijk de creatie, het behoud en de eventuele uitbreiding van de sociale banden. Dit betekent dat economie ondergeschikt is aan het sociale, productie onderworpen aan *reproductie*³.

Dit is helemaal niet het geval bij het vierde economische mechanisme. Bij het marktprincipe is er geen sprake van een sociale band tussen de betrokken actoren. Centraal staat de uitwisseling van een product of dienst. Voor het leveren van het product of de dienst wordt een 'prijs' gevraagd. Dit hoeft niet noodzakelijk een geldprijs te zijn, het kan ook een betaling in natura zijn, of een ruil. Maar de prijs is wettelijk evenredig met de waarde van het product of de geleverde dienst⁴.

Vanaf de 16de eeuw worden markten talrijker en belangrijker. Maar de markt als economisch principe bleef onderhevig aan een strikte controle van buitenaf. De respectievelijke autoriteiten hielden de markt onder strenge controle en trachtten die zoveel mogelijk in te perken⁵. De vier economische mechanismen bestonden naast elkaar. Dit wordt een meervoudige economie genoemd (*économie plurielle*). Tot de 19de eeuw maakte economie dus nog volop deel uit van het sociale systeem.

De enorme expansie van het marktmechanisme ten nadele van de drie andere is dus van vrij recente datum. Pas vanaf de 19de eeuw zal de meervoudige economie moeten plaatsruimen voor een zeer kortzichtige, eenvormige economie. Bovendien zal geleidelijk aan het marktprincipe de motor worden voor het menselijk handelen in elke levenssfeer: de *marktconomie* zal uitbreiden tot een *marktmaatschappij*⁶. Hierdoor zal de mens steeds afhankelijker worden van de markt: in zijn rol als werknemer, als consument en al zijn andere rollen⁷.

Kort samengevat betekende het moderniseringsdiscours een escalatie van twee zaken. Ten eerste is economie herleid tot één welbepaald type economie, de kapitalistische marktconomie. De drie andere economische mechanismen worden niet langer gepercipieerd als zijnde "economie" (of men spreekt erover in termen van "restsector": de sociale economie). Bovendien lijkt het alsof de marktconomie al bestaat sinds mensenheugenis. Deze naturalisering ging samen met een autonomisering van de economie waarbij economie haar eigen regels bepaalt en meer en meer ook die van de andere levenssferen. Economie is niet langer ondergeschikt aan het sociale systeem. Het tweede ontwikkelingsprobleem in het Noorden ligt in het verlengde van het eerste: de uitholling van het reproductieve weefsel.

Uitholling van het reproductieve weefsel

We hebben gezien hoe de productieve levenssfeer geleidelijk aan werd losgekoppeld van de reproductieve levenssfeer. Een totaal verdraaide relatie tussen de mens en zijn economie heeft ervoor gezorgd dat binnen de kapitalistische marktconomie, economie niet langer verankerd zit in het sociale systeem. Dit betekende een inhoudelijke verenging van het begrip 'reproductie'. Reproductie heeft vandaag niets meer te maken met economie.

Bovendien ging deze inhoudelijke verenging samen met een ruimtelijke verenging. In de hoofden van de mensen ontstonden er geleidelijk aan twee grote tegenstellingen. Aan de ene kant plaatste men het zogenaamde productieve werk. Dit is het betaalde

---

Economie wordt voortgestuwd door een niet-economisch motief, namelijk de creatie, het behoud en de eventuele uitbreiding van de sociale banden. Dit betekent dat economie ondergeschikt is aan het sociale, productie onderworpen aan *reproductie*.

---

werk dat plaatsvindt buitenshuis, in de publieke sfeer en hoofdzakelijk mannen toebehoort. Daartegenover staat het onbetaalde reproductieve werk dat geassocieerd wordt met de privé-sfeer, het huishouden. Deze taak werd de (ongewilde) exclusieve verantwoordelijkheid van vrouwen.

Met de tweede feministische golf in de jaren '70 kwamen vrouwen dan wel expliciet naar buiten, het veranderde weinig aan de taakverdeling binnenshuis. Vrouwen kregen een dubbele taak (én betaald gaan werken én het huishouden runnen). Bovendien bleéf reproductie beperkt tot wat binnen de vier muren gebeurt: voortplanting, opvoeding van de kinderen, koken, wassen... kortom het huishouden. Het moderniseringsdiscours had nog maar eens gezegevierd⁸. Dit kon toch niet de bedoeling zijn? Zoals eco-feministe Ynestra King het krachtig samenvat: "we are not interested in an equal slice of a rotten pie."

Een brede betekenis van reproductie als uitgangspunt voor ontwikkeling

Zoals de titel van dit artikel suggereert, ben ik ervan overtuigd dat het Noorden belangrijke lessen kan leren van het Zuiden. Ondanks de zware economische en politieke problemen en milieurampen die het Noorden daar blijft veroorzaken, moeten we er ons over verbazen dat het Zuiden blijft overleven. Dit is volgens mij te danken aan de werking van hun sociale netwerk.

Dat het principe van economische groei niet werkt, hebben al talloze auteurs voor mij aangetoond. Het is tijd voor een nieuw pad naar ontwikkeling, een pad waar de wetten van de markt en de economische groei níét het leven van de mensen bepalen. Volgens mij beslaat het nieuwe uitgangspunt voor ontwikkeling een bréde definitie van reproductie.

Volgens Degavre gaat reproductie over het geheel aan gewoontes en praktijken om een sociale band te herstellen en een nieuwe, meer aangename plek te maken om te wonen en te leven⁹. Concreet betekent dit volgens mij dat reproductie alle levenssferen overkoepelt. Hoewel dit niet het onderwerp is van dit artikel, moet het voor de lezer duidelijk zijn dat deze overkoepelende, holistische benadering van reproductie inherent ecologisch van aard is.

Het is tijd voor een nieuw pad naar ontwikkeling, een pad waar de wetten van de markt en de economische groei níét het leven van de mensen bepalen.

In dit essay kwamen twee belangrijke aspecten van een uitgebreide reproductie aan bod. Ten eerste reproductie heeft een belangrijk sociaal aspect. Reproductie is niet iets dat beperkt blijft tot wat binnenshuis gebeurt, in de privé-sfeer. Neen, reproductie is een collectief gebeuren. Reproductie gebeurt niet individueel maar in groep. Ook het

genderaspect van een uitgebreide reproductie valt niet te verwaarlozen. De creatie, het behoud en de eventuele uitbreiding van het reproductieve weefsel is een gedeelde verantwoordelijkheid. Mannen willen net zo graag een reproductieve taak op zich nemen als vrouwen.

Reproductie heeft ook een belangrijk economisch aspect. Zoals Polanyi zegt, de productieve levenssfeer zou opnieuw moeten verankerd zitten in de reproductieve levenssfeer en niet er boven staan. Opdat productie voor de noodzakelijke zingeving zou kunnen zorgen, moet het bijdragen aan de creatie, het behoud en eventueel de uitbreiding van de sociale banden. Een voorbeeld: tussen thuis alleen je kinderen opvoeden of een moestuin houden en samen met een aantal burens gezamenlijk de kinderopvang organiseren of een gemeenschapstuin aanleggen, ligt een wereld van

verschil. Beiden hebben een belangrijke productieve waarde, maar enkel de laatste twee hebben ook een reproductieve waarde.

Het moderniseringsdiscours met zijn groei-economie is onverbiddelijk en zeer machtig. Dit essay is een oproep om uit de dominante visie op ontwikkeling te stappen. Dat vraagt heel wat verbeeldingskracht en creativiteit. Dit is dan ook een oproep om terug te dromen!

BIO

Sofie Verspeeten is licentiate in de politieke wetenschappen en master in Ontwikkeling, Milieu en Samenlevingen. Samen met Bruno Mostrey is ze inhoudelijk coördinator van Jong Groen!

NOTEN

- 1 Dit artikel is gebaseerd op mijn onuitgegeven scriptie voor het behalen van een DEA en Développement, Environnement et Sociétés: *Poging tot een reconstructie van het ontwikkelingsdenken in een Noordelijke context. Collectieve, lokale organisatie van consumptie: een publieke ruimte van nabijheid? Gevalsstudie: voedselteam Macharius-Heirnis te Gent*, UCL, SPED, 2007. Ik wil nogmaals mijn dank betuigen aan Florence Degavre en Jean-Philippe Peemans die het co-promotorschap op zich hebben willen nemen. Voor een uitgebreide bibliografie en bronnenopgave verwijs ik naar de scriptie.
- 2 PEEMANS, Jean-Philippe, 2002, 25-32, *Le développement des peuples face à la modernisation du monde. Les théories du développement face aux histoires du développement « réel » dans la seconde moitié du XXème siècle*, Bruylant-Academia s.a., Louvain-la-Neuve.
- 3 POLANYI, Karl, 2001, 51-57, *The Great Transformation. The Political and Economic Origins of Our Time*, Beacon Press, Boston, 2nd Beacon Paperback Edition.
- 4 LAVILLE, Jean-Louis, 1994, 13-18, "Les enjeux de l'économie solidaire", 9-89, in: Jean-Louis LAVILLE, éd., *L'économie solidaire. Une perspective internationale*, "sociologie économique", Desclée De Brouwer, Paris.
- 5 POLANYI, Karl, 2001, 45-46, *The Great Transformation. The Political and Economic Origins of Our Time*, Beacon Press, Boston, 2nd Beacon Paperback Edition.
- 6 LAVILLE, Jean-Louis, 1994, 13-18, "Les enjeux de l'économie solidaire", 9-89, in: Jean-Louis LAVILLE, éd., *L'économie solidaire. Une perspective internationale*, "sociologie économique", Desclée De Brouwer, Paris.
- 7 LITTIG, Beate, 2001, 64, *Feminist Perspectives on Environment and Society*, Pearson Education, Harlow.
- 8 DEGAVRE, Florence, fév./mai 2000, "Comment rendre compte de l'expérience des femmes dans le développement?", *Chronique Féministe*, 71/72, 83-89.
- 9 DEGAVRE, Florence, 2005, 266, *Enjeux du développement dans les contextes Nord. Le rôle des femmes dans le care et la reproduction du lien social*, FOPES/UCL, CIACO, Louvain-la-Neuve.